

ЕПІСТОЛЯРІЙ

Сидір КІРАЛЬ

«... МОЯ ЛЮБОВ ДО ЗАКАРПАТТЯ НЕ ЗАВАЖАЄ МЕНІ ЛЮБИТИ ВСІЄЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМЛІ...»: ЛИСТИ І. ЧЕНДЕЯ ДО К. ВОЛИНСЬКОГО

№ 13

Дорогий Костянтині Петровичу!

В мій приїзд до Києва ніяк не випало побувати у Вашій хаті. Прибув всього на ювілей Олеся Терентійовича, а справ було, окрім урочистостей, дуже немало. Тим більше, що зараз мені знову довелося посісти стілець керівника відділення СПУ. То робота марудна і неблагодарна, тим більше зараз, коли організація чимось нагадує старий жидівський віз – розтрясений і потребує уваги, щоб не розтрусився зовсім. Та люди, як знаю, взяли за голову і побачили, що далі так жити, як жилося в організації літа, не можна. Це трішки додає сил і понукає щось робити. Настрої були у мене кепські, хотілося лягти впоперек і категорично відмовитися від почесі і довір'я...

Тебе, Дорогий Костянтині Петровичу, бачив на святі Олесевому в гурті тих, що не встигли собі знайти місце й мусіли стояти. Хотілося простягнути руку з президії й потиснути Твою, хотілося обійняти й спитати, а як живете, як Вам ведеться? В перерві після урочистої частини дивився в фойє, шукав Тебе, а знайти не зміг. Шкодную, що не вдалося поговорити. Додому прийти не мав можливості, бо залишався на концерті, другого ж дня вибирався з Києва. За час, що його мав до одльоту літака, повинен був переговорити про багато справ службового характеру, стрівся з нашим головою Спілки, мали з ним довгу розмову. Гадаю бути в Києві десь в травні, у пе-

ршій половині червня. Обов'язково стрінемося і про все потрактуємо спокійно і гаряче.

Ще все працюю над своєю новою книгою. Робота мені видалася нелегка, нелегка вона не так від того, що не все кладеться на папір так, як чується, а більше від того, що болить душа, болить серце, болить розум, болить кожна клітина зболеного і згорьованого ества. То є тяжкі і сумні почуття, то є біль і мука, а втекти від них нікуди не вдається, та й нема ані дня, ані ночі від дум супокою.

Побували ми з Марійкою в Чехословаччині, трішки лікувалися, відпочивали, але то було ані лікування, ані відпочинок. То була втеча од самих себе, але людина від себе може втекти тільки тоді, коли вже «тікає» з життя... А тікати з нього не можемо, бо ще є багато діл, бо ще й літа такі, коли крихта того здоров'я, здається, що є, і комусь вона потрібна...

Було б про що поговорити, чим обмінятися. В листі цього не роблю більше від втоми, зроблю це, коли зустрінемося...

Сердечно обнімаю цілу Твою родину, бажаю всього найпрекраснішого.

Ужгород, 28 квітня 1968 р.

Завше твій Іван Чендей

№ 14

Любі друзі, дорога Валентино і дорогий Костянтині!

Обіцяв написати відразу, як тільки приїдемо додому. Та так досі не дав знати нічого

про себе. Даруйте неувагу, виправдання для себе знаходжу тільки в надтих клопотах, що їх справді весь час вистачає. Попри різні діла по службі чимало було мороки з ремонтом хати. Зараз, слава аллаху, хата більш-менш в порядку. Трохи привітніше і чистіше в ній, а значить – приємніше в ній і бути...

Завтра збираємося з Михайлом на кілька днів по Закарпаттю. Подивимося на дерев'яні церкви в Мукачеві, Стеблівці, в Крайникові, Сокирницьі і Данилові, потім зробимо невелику зупинку в сестри Анни. Можливо, що поїдемо і до Рахова та Бичкова, до Ясіня. Дорога ця стелиться перед нами для того, щоб глянути на красу Закарпаття, відчутти її знову і знову, трохи відпочити...

Надзвичайно раді тій неділі, яку провели разом з Вами в Боярці. То був справді гарний день серед гарних людей, хоч погода трошки була до нас і непривітна. Ми з Михайлом у Вас справді відпочили і десь забули про все, що давить і пригнічує лихими і гіркими споминами. На жаль, і мою муку, ніяк не можу звільнитися від тяжких дум і гіркою болю, що ідуть за мною тінню вдень і вночі – вдень зі мною, вночі – сняться.

Що написати Вам про свою працю? Загубив кілька днів над новим твором, здавалося мені, що вже по-справжньому почав його писати. Та, врешті, нічого з того не вийшло. Маю надзвичайно цікавий задум і в певній мірі побудований твір «Забіліли сніги». Та чи тому, що хотів би написати його справді добре, чи тому, що я зморений і виснажений, нічого у мене не виходить... Та все-таки, цей нещасливий для нас рік був би з променем світлим, коли б нова моя книжка в Києві вийшла такою, якою подана до набору... Багато я ще працював над нею після повернення з Чехословаччини...

Понад осінь сподіваюся знову бути в Києві. Певно, поїду і до Москви. Зустрінемося, поговоримо. Зараз просто хочеться трохи відпочити. Змучений я.

Сердечно вітає Дмитра Михайло. Вам глибоко кланяюся і бажаю щастя, добра. Цілую Вас.

Ужгород, 11 липня 1968 р.

Ваш Іван Чендей

№ 15

Дорогий Костянтин Петровичу!

Надсилаю Тобі поему П.Скунця «На границі епох». Прочитай! Сварити не будеш. Книга – безмежжя думок, мудрості, почуттів. Це прекрасно!

Ужгород, 29/VII– 68 р.

Щиро твій І. Чендей

№ 16

Дорогий Костянтин Петровичу!

Радий явитися до Вас зі своєю «Казкою білого інею». При цьому думаю, яким зичливим, добрим, лагідним і сповненим віри були Ви у мене тоді, коли наше видавництво надіслало Вам рукопис для рецензії. Певно, це не тільки надихнуло для роботи докладнішої, палкішої, завзятішої, але й сильно допомогли книзі. Щиро-щиро Вам дякую!

Коли знайдеться час і «Казка білого інею» буде ще раз прочитана, гадаю, сварити мене Вам не приведеться. Після рецензії, яка була цілком-цілком схвальна, я працював ще над повістю багато. Багато й зробив. Твір вийшов глибшим, докладнішим, стрункішим, мелодійнішим.

Незабаром пришлю Вам і «Теплий дощ» – з'явився він у «Радянському письменнику». Прочитання двох книжок розгорне уяву про мою роботу ледве не за ціле десятиліття. Це, фактично, оте десятиліття, коли я не мав змоги друкуватися. Щастя моє було в тому, що я працював. Теперішні книжки – наслідок посушливих і неврожайних щодо змоги публікувати написане років.

Як бачите, все минає. От шкода тільки, що часто минає зі всім і найдорожче – час, енергія, згорають емоції, втрачається продуктивність... На щастя, у мене вийшло не так і страшно. Твори написалися, зараз вони ідуть до читача. А могло бути і гірше. Могло бути зовсім інакше...

Що у вас нового? Як живете, над чим працюєте? Як дома? Буде час і настрої, черкніть бодай коротко про життя-буття. Поки-що не знаю точно, коли випаде можливість приїхати в Київ. Та як тільки приїду, відразу дам знати про себе.

Бажаю Вам добра і щастя, всім – здоров'я!

Ужгород, 31 липня 1979 р.

Щиро І. Чендей

P.S. Написавши листа, помітив оте «Ви» й згадав, що ми давно уже на «Ти». Та хай уже так залишається!..

[Постскрипtum дописано від руки. – С.К.]

№ 17

Дорогий Костянтин Петровичу!

Оцих всього кілька рядків розважливо розмірних, виписаних у кожній окремій літері, лагідних в почерку, і вже все знову навіртається мандрівкою в Дубове в той знаменний рік, як на Закарпатті розв'язувалися не просто республіканські, але й союзні, ба навіть світові проблеми новели, ми засідали й засідали, а відтак у дорогу вибралися, хоч часу того було мало, так мало... І згадується ще Твоя перша палка підтримка моїх «Пташок...» з доречним і резонним твердженням, що тільки роман і здатний охопити, обійняти, підняти великий шар народного життя для далекого і загального оглядання й бачення, хоч сам я на цім стою і погоджуюся з цим естетично – оце «естетично» залюбки вживав у понятті і «само собою зрозуміло» один давній інтелігент, – але й глибоко шаную коротший жанр. Коли отак вдаватися до порівнянь з сільськогосподарськими термінами і мірками, то роман можна б прирівняти до широченного лану, а повість до великої ниви, а вже новелу чи оповідання до смужки землі, а то й до грядки в городчику. Привабливе тут те, що грядка, смужка завжди дбайливіше оброблялися, щедріше скроплялися потом, аніж широкий лан. Господиня ж зацікавлена була, аби з малого взяти якомога більше. Тут в цьому разі годі було давати волю бур'янам та осотам – кожна грудка-бо пропускала між пальцями... Забрів я, здається, далеко...

Що про себе, про нас? Живемо в постійних невинних клопотах, з радостями і смутками, задоволені і невдоволені, як правило зажурені і стурбовані. Певно, подібне приходить з роками, як приходить і більш глибока осмисленість всього, що залишилося вже позаду, як поглиблена націленість у те, що попереду бачиться і десь тільки мариться. Оце я дуже багато сил, емоцій, часу потратив на доопрацювання рукопису книги «Кринична вода» після рецензії Віталія Дончика, а до рецензії ще додалася й особиста епістола-

послання директора видавництва Гвардіонова після «поглибленого» і наполоханого читання: треба ж того автора «Березневого снігу» тримати під посиленою увагою!... Рукопис, як мені здається, вийшов у підсумку гарний, докладно відпрацьований (я потаємці живу сподіванням, що це буде одна з кращих моїх публікацій), коли раптом його ще на одну рецензію до столярного градаКия[не пошлють]. Хай собі рецензують і вже чинять що хочуть, бо сам я увесь націлений на закордони. Маю документи і візу на поїздку до друзів в ЧССР, більше настроєний уже на милу гутірку з ними, аніж на переливання з порожнього в неповне з видавцями «Карпат» – хай їм грець поспіль з їхніми видавничими планами!..

Поїду, повернуся, а тоді й побачимо, що до чого. Одне тільки хотілось би. А саме, щоб рукопис потрапив до рук не примітиву, не упередженому догіднику – Господи, як подібні морять і мордують слово. Оце недавно прочитав статейку Равлюка в «Л[ітературній] У [країні]» – яка нещадна ганьба!.. Як дешево і як мало!..

А як живеш Ти? Як Валя? Певно, у Вас завжди гарно і добре, Ти в тому світлому і приємному настрої, коли робота спориться, гутірка в'яжеться, посмішка гріє... Не знаю, коли, може, незабаром і скоро, може, дещо пізніше, але дорога в Київ для мене ляже. Отоді й стрінемося. Якось в останні мої перебування – були вони з неспокоями, бо возив я близьку людину на операцію серця, потім брався на відвідини – не таланило натрапити на Тебе у славному Інституті...

Оце, певно, і все!

Щиро-щиро Вас всіх обнімаю і цілую!

Сердечні привіти від нашої хати!

Твій І.Чендей

4 травня 1980 р. в Ужгороді.

№ 18

Дорогий Костянтин Петровичу!

Нарешті маю можливість надіслати Тобі свою нову книжку. Коли озиваюся до Тебе при цій нагоді, охоплює мене особливе почуття. І не випадково. З Твоїм іменем пов'язаний вихід у світ роману «Птахи полишають гнізда», Ти був з тих, хто мене активно підтримав при моїй першій епічній публікації, Ти, врешті,

підбадьорював мене до дальшої роботи в жанрі роману, наголошуючи, що саме в цьому жанрі [закр. «саме». – С.К.] не тільки найповніше може виразитися [закр. «сам». – С.К.] літератор, але саме цей жанр і найповніше здатний відбивати життя народу.

Ймовірно, сумніву в цьому немає. Роман – жанр справді місткий, тут можна розгорнутися волі і таланту літератора, виявити свою потенцію. Щоправда, гадаю, сумніватися не будеш і Ти в тому, що й оповідання, невелика повість здатна обіймати в собі громаду істотного, характерного для відтворення народної душі, характерів і т.п. Природньо, що добре оповідання стоїть вище за поганий роман, повість, п'єсу і т.п.

Хоч Ти й бажав мені активніше братися за широку літературну форму, як бачиш і сам, поки що написав я всього один роман. Та й цей роман хтось з літературних критиків на Закарпатті категорично причисляв до повістей.

У повісті, мабуть, я більше і встиг. Тут у мене «Терен цвіте», «Іван», «Луна блакитного овиду», «Чорна сальва», «Іванові журавлі», «Казка білого інею», «Кринична вода» («Сестри»). Коли взяти до уваги ще кілька повістей написаних і досі неопублікованих, набирається купка.

І все-таки мене вабить жанр роману постійно. До роману я і готуюся, як знаєш, не один уже рік. Саме відчуття високого обов'язку перед жанром мене весь [час] і стримувало від хапливої позиції у ставленні до роману як жанру, а вже стримувало і від писання романів. Здавалося завжди, що не вистачає сил, не охоплено уявою стільки, не осмислено стільки, не взято матеріалу стільки, аби на роман вистачило. Можливо, мені бракувало й філософії романної, характерів саме романних – широких і визначних. Певно, так. От чому я і вдовольнився поки роботою над творами хоч і епічними, проте не такими обсяжними, широкими, яким завжди уявляється мені роман.

Не останнім з ряду факторів, які стримують мене від того, аби хвацько й завпадливо братися за роман, служить і негативний приклад не одного з романописців, найпаче моїх не так і далеких «соратників по паперу». Коли візьмеш до уваги, що людина за життя накропала більше півтуцта романів, а серед ро-

манів немає жодного, який спричинявся б до честі в літературному цеху (не кажу «в храмі, святині», бо храм завжди зобов'язує до священнодійства, ніяк не до ярмаркування), стає навіть якось лячно. Справді-бо: як дивитися людям в очі? Як взагалі носити письменницького квитка в кишені? Від кого позичити очей, аби дивитися в ті ж очі поліграфістам?

Звичайно, дехто над подібним не задумується, не робить собі з того ніякої проблеми, коли черговий роман мре, не давши над собою навіть проспівати «Упокій, Господи!». Надто я розтеоритизувався та розвільнодумствувався... Досить! А раз так, то прошу Тебе, прошу шановну Валю таки прочитати моє чергове приношення до Вас у вигляді «Криничної води». Якщо латка гірського синього неба на гладині моєї кринички для вас відіб'ється, якщо зорею з неба на гладині блисне й промінець полонинського сонця на гладині кринички зламається, я буду вважати, що не забрав од Вас час марно при читанні своєї нової публікації.

Що і ще про себе? Маю досить приємну вістку: отримав з «Дніпра» договір на перший том вибраного в двох томах. Дві мої підсумкові книги мають вийти в наступному році в обсязі до 60 авторських листів. Мало це, чи багато? І мало, і багато. Мало тому, бо не можу вмістити всього, що хотів би, а багато, бо справді відчуваєш трепетну відповідальність перед громадськістю при нагоді такого поважного звіту – зі звітом цим пов'язано моє ціле життя. До всього життя таки геть-геть набідоване, коли не життя в болях та муках...

Формую оце рукопис двох книжок, прискіпливо відбираю оповідання, досить тобі сказати, що із серійного видання «Терен цвіте» до нагоди 50-річчя Жовтневої революції з тридцятьох оповідань ледве взяв п'ятнадцять.

Принципи для формування рукопису обрав такий: в першому томі послідовно новели і роман. В другому – повісті. Не знаю, як подібне влаштує мого майбутнього редактора, видавців, автора вступної, та саме подібне здається мені найбільш вдатним і логічним. Новела – жанр, який вводив мене в працю над словом. З новели й почалася моя літературна стежечка. Жанр оповідання люблю й постійно в цьому жанрі працюю. Той факт, що

в моїх останніх книгах поспіль в цьому жанрі працюю. Той факт, що в моїх останніх книгах поспіль опубліковано біля 20 оповідань, теж засвідчує це.

Щодо вступної. Її жанр, як знаю, має написати Микола Жулинський. Обумовлено це зовсім не тим, що саме він мовби найбільш обізнаний з тим, яке виходило з-під мого пера. Справа в іншому. Є літературні критики, котрі краще, ймовірно, знають мою роботу. В чому саме справа?

Коли розв'язувалося питання двохтомника, мав я десь прихованих і неприхованих, з волі власної і не власної суперників. Видавництву потрібна була якась порука у вигляді компетентно-авторитетного слова з приводу поданого мною проспекту двохтомника. Видавництво звернулося в Інститут літератури. Рецензію на проспект двохтомника написав Микола Григорович. Написав вкрай зичливо і прихильно. З ним потім О.Бандура й перекинувся принагідно словом, а чи не написав би і вступну до видання. Микола Жулинський погодився це вчинити. Ймовірно, видавництву знову ж таки йдеться про інстанційний авторитет, яким би в свою чергу мотивувалася і доцільність випуску двохтомника. Така арифметика. Врешті, Микола Григорович у розмові зі мною сказав про активну волю і бажання написати слово при нагоді. Звичайно, я радий цьому ще й тому, бо і на Закарпатті ніхто не скаже: «Слово писав кращий друг». Прецедент був: коли одного добродія-романописця було покритиковано в закритій рецензії одним з відомих київських знавців літератури, добродій-романописець в шаленстві вигукував, ніби закриту рецензію писав не хто інший, як «кращий друг Чендея». Що варто цьому ж «соратнику по перу» патякати при вступній: «позитивна тому, бо писав її кращий друг». Поки-що ніхто не має права і підстав звинувачувати нас з Миколою Григоровичем в дружбі отій, яка деким розуміється і тлумачиться, на жаль, спекулятивно – зіпсуті про інших судять в міру власної зіпсутості. Оце, здається, і все.

Ще два слова про мою дальшу роботу.

Оце знову беруся за свій новий твір. Має це бути повість (боюся, що на цей раз повість переросте себе) з яскравим антиалкогольним спрямуванням. Звичайно, не одна справа ал-

коголізму тут бентежить автора. Питання стоїть дещо ширше. Адже алкоголізм – не єдино гидливий сопух з утроби. Це гидкий сопух людських душ, що так страшно терплять від алкоголю в разі, коли саме він, алкоголь, отруєє і нівечить їх. Алкоголізм, звісно, це страхіття нашого віку, в нашій же країні це зло просто не має меж і вимірів...

Не знаю, що вкінці вдасться мені написати, проте свідомий одного: то спонукує мене до роботи зла іронія, то терпке хвилювання за долю, то сарказм лютий і щипучий, то біль невгавний... Дуже хотів би я, аби вдався мені цей твір. Маю написаних 150 ... сторінок, ще стільки, коли не цілих двісті-триста, буде... Гадаю до середини літа роботу й завершити...

А зараз, здається мені, я перед своїми Волинськими відписався. Тепер уже чекатиму слово од них – конче прочитають не тільки листа, але й книжку, а прочитавши, захочуть щось і собі написати у відповідь.

Найщиріші вітання від моєї всієї родини Вам!

Обнімаю, цілую Вас, добра Вам і щастя, а головне – здоров'я!

Щиро Ваш І.Чендей
В Ужгороді, 12 січня 1981 р.

КОМЕНТАРІ І ПРИМІТКИ

№ 13

Ужгород, 28 квітня 1968 р.

Публікується вперше за автографом.

Прибув всього на ювілей Олесь Терентійовича, ... – йдеться про 50-річчя Олесь Гончара.

Побували ми з Марійкою в Чехословаччині, ... –про цю поїздку І. Чендея з дружиною Марією Іванівною див.: Бача Ю. Іван Чендей у моєму житті [Спогади] / Юрій Бача // Дукля. – 2006. – № 1. – С. 46–50.

№ 14

Ужгород, 11 липня 1968 р.

Публікується вперше за автографом.

... цікавий задум і в певній мірі побудований твір «Забіліли сніги». – Ймовірно, йдеться про оповідання «Березневий сніг», що ввійшло до київського видання його творів: Чендей І. Березневий сніг: Повісті та оповідання. – К. : Молодь, 1968. – 254 с.

№ 15

Ужгород, 29 липня 1968 р.

Публікується вперше за автографом.

... поему П.Скунця «На границі епох». – Йдеться про видатного українського поета ХХ ст. Петра Миколайовича Скунця (20.05.1942–30.05.2007), лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка (1997), що мешкав в Ужгороді. Дослідники творчості П. Скунця вважають цей твір унікальним явищем в історії української літератури, зокрема письменників-шістдесятників.

№ 16

Ужгород, 31 липня 1979 р.

Публікується вперше за автографом.

Радий явитися до Вас зі своєю «Казкою білого інею». – йдеться про збірку: *Чендей І. Казка білого інею* : Повість. Оповідання ; [ред. В. Т. Дзьоба; худож. М. І. Митрик]. – Ужгород : Карпати, 1979. – 200 с.

Незабаром пришлю Вам і «Теплий дощ» ... – Книжка вийшла у світ 1979 року: «Теплий дощ: Повісті, оповідання. – К. : Рад. письменник, 1979. – 348 с.

№ 17

4 травня 1980 р. в Ужгороді.

Публікується вперше за автографом.

... і вже все знову повертається мандрівкою в Дубове ... – йдеться про с. Дубове Тячівського району на Закарпатті, розташоване у гірській місцевості, яку тамтешні жителі називають Верховиною. У цьому селі 20 травня 1922 року й народився І. Чендей.

... потратив на доопрацювання рукопису книги «Кринична вода»... – йдеться про збірку «Кринична вода: Повість, оповідання» (Ужгород : Карпати, 1980. – 288 с.).

... після рецензії Віталія Дончика, ... – йдеться про Віталія Григоровича Дончика (нар. 15.04.1932), відомого українського літературознавця, критика, доктора філологічних наук, академіка НАН України, заслуженого діяча науки і техніки України, члена НСП України. В. Дончик у своїх критичних працях часто згадує постать І.Чендея в аспекті тенденцій розвитку української прози другої половини ХХ ст. До 60-річчя митця опублікував оглядову статтю про його творчість у журналі Дніпро».

Див. : *Дончик В.* Від Ясенової – у широкий світ : До 60-річчя з дня народження Івана Чендея // Дніпро. – 1982.– № 4. – С. 115–120; передруковано у кн. : *Дончик В.* Неминуче й неминуще : Літературні дослідження і хроніки. – К. : Наук. думка, 2012. – С. 554–564.

Збереглося листування І. Чендея з В.Дончиком. Один із листів від 19.07.1979 р., у якому йдеться про видавничу долю «Криничної води», опубліковано у кн. : *Кірраль С. С.* «... Зробити щось корисного для свого рідного народу» : з епістолярної спадщини Івана Чендея : Монографія. – К., Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. – С. 167–168.

... директора видавництва Гвардіонова ... – йдеться про Гвардіонова Бориса Олександровича (нар. 28.07.1926 р.), який упродовж 1971–1988 рр. очолював вид-во «Карпати».

... щоб рукопис потрапив до рук не притику, ... – йдеться про Олександра Олександровича Бойка (05.02.1924–24.05.1986), кандидата філологічних наук, доцента кафедри української літератури Київського державного інституту культури імені О. Є. Корнійчука (нині Київського національного університету культури і мистецтв).

... прочитав статейку Равлюка в «Літературній Україні» ... – йдеться про статтю М. Равлюка «Високого поля подвиг : Портрети» («Літ. Україна. – 1980. – № 34 (3764). – 15 квіт. – С.3), у якій автор подає загальний огляд творчого доробку прозаїка Петра Павловича Клименка (12.06.1920–) Равлюк Микола Трохимович (нар. 21.12.1921) – критик, літературознавець, публіцист, перекладач, член Спілки письменників України (з 1958 р.).

№ 18

Ужгород, 12 січня 1981 р.

Публікується вперше за автографом.

... чергове пріношеніє до Вас у вигляді «Криничної води». – див. комент. до листа № 17.

... отримав з «Дніпра» договір на перший том вибраного в двох томах. – Твори І. Чендея у 2-х томах вийшли у світ у 1982 р. у згаданому вид-ві з ґрунтовною передмовою М. Жулинського.

**З ним потім О. Бандура й перекинувся
принагідно словом, ...** – йдеться про видавця,
перекладача, члена СП України Олександра Іла-
ріоновича Бандуру (21.05.1918–24.02.2005).
Упродовж 1953–1963, 1966–1983 рр. працю-
вав директором вид-ва «Дніпро»(до 1964 р. –
Державне вид-во художньої літератури, зна-

ний Держлітвидав України). Заслужений діяч
культури УРСР (1969). Заслужений діяч куль-
тури Польщі (1977).

**Має це бути повість ... з яскравим ан-
тиалкогольним спрямуванням.** – йдеться
про повість «Далеке плавання».

Листи надійшли до редколегії 20.02.2015